

Σελ. 24. Δεύτερος κύκλος---Εγκέφαλος και Συνείδηση: Δυάς ομοούσιος
(Α.Παπανικολάου)

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ

Καμιά από τις ιδιότητες που θεωρούμε ως κατεξοχήν υλικές (καθοριστικές της ουσίας της ύλης), όπως αδιαπερατότητα, μάζα, όγκος κ.λπ. δεν είναι ιδιότητες της ύλης.

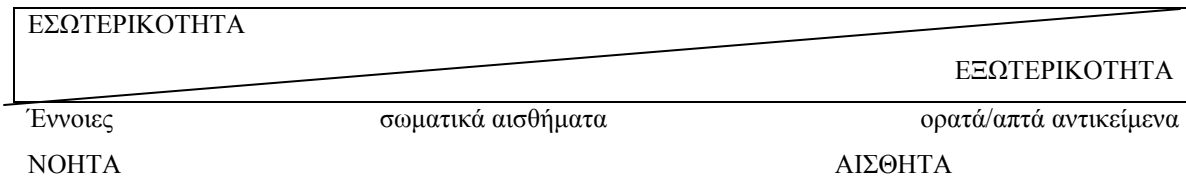
Κάποιες ιδιότητες που κατ'ανάγκην προσάπτουμε στην ύλη είναι, επίσης, ιδιότητες, του συνειδέναι.

Ύλη και συνείδηση είναι μάλλον όμοια παρά ανόμοια πράγματα.

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Πρόταση 1^α: *Εν αρχή ην η συνείδηση. Είναι λογική αναγκαιότητα να δεχτούμε ότι επίγνωση είναι πράγμα υπαρκτό κι αληθινό.*

(Τα φαινόμενα, τα αντικείμενα της επιγνώσεως, ενέχουν εσωτερικότητα και εξωτερικότητα και, βάσει του βαθμού της εσωτερικότητας κι εξωτερικότητάς τους, μπορούν να ταξιθετηθούν ως εξής:

Πρόταση 2^α: *Όλα τα φαινόμενα, ως φαινόμενα είναι ομοιογενή-του ιδίου γένους. Η ομοιογένεια είναι φαινομενική.*

(Το πρόβλημα είναι εάν όντως τα αισθητά και τα νοητά είναι ομοιογενή, πέρα απ'το να φαίνονται ομοιογενή. Πιο συγκεκριμένα, έχει η ουσία μιας καρέκλας ιδιότητες όμοιες με τη φύση μιας ιδέας ή είναι η ουσία μιας καρέκλας άρδην ανόμοια από το όποιο νοητό αντικείμενο;)

- Η απάντηση του αφελούς ρεαλισμού: τα αισθητά είναι φύσει ανόμοια των νοητών. Τα πρώτα είναι υλικά, χειροπιαστά, τα δεύτερα άυλα. Τα πρώτα υπάρχουν έτσι ακριβώς όπως φαίνονται, ανεξαρτήτως παρατηρητών.
- Η απάντηση της κλασικής επιστήμης: Κάποιες ιδιότητες των αισθητών είναι γνωρίσματα της ύλης και υφίστανται ανεξαρτήτως παρατηρητών.

Πρόταση 3^η (που είναι συνάμα απάντηση της μετακλασικής φυσικής): **Όλες οι ιδιότητες των αισθητών αντικειμένων που μπορούν να τεκμηριωθούν εμπειρικά (μέσω μετρήσεων) είναι αποτέλεσμα συμπράξεως ή προϊόν των μετρήσεων (και των συνειδήσεων που τις ερμηνεύουν) και ενός ακαθόριστου-πριν την αλληλεπίδραση-ΚΑΤΙ. Αυτό το ΚΑΤΙ, επομένως, δεν έχει αφ' εαυτού καμία από τις αισθητές και μετρήσιμες ιδιότητες που, συνήθως, θεωρούμε ιδιότητες των αισθητών.**

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ ΠΡΩΤΟ

Αποδοχή της τρίτης προτάσεως καθιστά τη δεύτερη όχι μόνο φαινομενολογικά, αλλά και οντολογικά έγκυρη: στο μέτρο που τα φαινόμενα όλα είναι παράγωγα συμπράξεως δύο παραγόντων, είναι, ως παράγωγα, ομοιογενή.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ ΔΕΥΤΕΡΟ

Εάν ύλη είναι αυτό το ΚΑΤΙ με το οποίο αλληλεπιδρώντας η συνείδηση δημιουργεί τα αισθητά, η ύλη δεν έχει καμία απ' τις ιδιότητες που και ο αφελής ρεαλισμός και η κλασική φυσική της αποδίδουν, και η οποία την καθιστά το άκρως αντίθετο του συνειδέναί.

(ΠΟΙΕΣ ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ ΕΙΝΑΙ ΛΟΓΙΚΩΣ ΑΝΑΓΚΑΙΟ ΝΑ ΑΠΟΛΩΣΟΥΜΕ Σ'ΑΥΤΟ ΤΟ ΑΚΑΘΟΡΙΣΤΟ ΚΑΤΙ; 1^{ον} Ύπαρξη, 2^{ον} Διαχρονική σταθερότητα, 3^{ον} Μεταβλητότητα, κίνηση, 4^{ον} Ευταξία. Όλες αυτές είναι, επίσης, ιδιότητες του συνειδέναί.)

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ ΤΡΙΤΟ

Εφόσον απ' όλες οι ιδιότητες που θεωρούσαμε (ως αφελείς ρεαλιστές ή λιγότερο αφελείς κλασικά σκεπτόμενοι) καθοριστικές της ύλης καμιά τους δεν είναι τω όντι ιδιότητα της ύλης (του ακαθόριστου κάτι πριν γίνει συγκεκριμένο αισθητό), κι εφόσον όλες οι μη εμπειρικά διαψεύσιμες ή οι λογικώς αναγκαίες ιδιότητες της ύλης που εξετάστηκαν χαρακτηρίζουν επίσης το συνειδέναί, είναι πιθανότερο όλα τα φαινόμενα να είναι τω όντι ομοιογενή και η ύλη και η συνείδηση να έχουν, επίσης, όμοια παρά νόμοια φύση-στην οποία περίπτωση, παραγωγικά πρότυπα για το πώς ο αισθητός εγκέφαλος παράγει επιγνώσεις είναι και εφικτά και, δυνάμει, πειστικά.

Κείμενο

Αυτός ο τίτλος είναι και το συμπέρασμα στο οποίο κατέληξα, αρχίζοντας από εκεί όπου είχα φτάσει στο τέλος του πρώτου κύκλου. Τότε είχα καταλήξει στο συμπέρασμα ότι εφόσον επιμένουμε, ακολουθώντας τον Καρτέσιο, να χωρίζουμε τον κόσμο σε πράγματα υλικά και άυλα, όπου τα πρώτα έχουν ιδιότητες εκ διαμέτρου αντίθετες με τα δεύτερα, κανένα παραγωγικό πρότυπο-όσο τέλειο και να'ναι-δε θα γίνει πιστευτό, κι ότι είναι καλύτερα να αρχίσουμε από τον οντολογικά αμερόληπτο διαχωρισμό των πραγμάτων σε αισθητά (όπως ο εγκέφαλος) και σε νοητά και να ψάξουμε να δούμε μήπως τα αισθητά δεν έχουν, σε τελική ανάλυση, ιδιότητες ασύμβατες με αυτές των νοητών πραγμάτων -στην οποία περίπτωση τυχόν παραγωγικά πρότυπα για το πώς ο μη συμβατικά, πλέον, υλικός εγκέφαλος παράγει συνείδηση θα μπορούσαν να γίνουν πιστευτά.

Ψάχνοντας, λοιπόν, έφτασα στο συμπέρασμα ότι, πράγματι, οι εγκέφαλοι αλλά και όλα εν γένει τα αισθητά καθόλου υλικά δεν είναι (με τη συμβατική έννοια της ύλης), αλλά πώς αντιθέτως, έχουν κάποιες ιδιότητες που είναι κοινές με αυτές των νοητών. Η ύλη, μ'άλλα λόγια, φαίνεται πως είναι, κατά βάθος, άυλη-για να πω κι εγώ κανα αινιγματώδες ρηματίσκιο να μην τα λένε μόνο οι Γάλλοι.

Σ'αυτό το συμπέρασμα έχουν, βέβαια, καταλήξει κι άλλοι-όπως ο Arthur Eddington, του οποίου τη σκέψη σέβομαι ιδιαίτερα-αλλά από διαφορετικό δρόμο ο καθένας. Να σας περιγράψω λοιπόν το δικό μου το δρόμο, και λίγο σχολαστικά, μάλιστα, για να γίνει ορατό κάθε μου βήμα κι έτσι να μπορέσουμε να δούμε εάν και πού παραστράτησα.

Το συμπέρασμα ερίδεται σε τρεις βασικές προτάσεις. Ας τις πάρουμε με τη σειρά: Πρώτη πρόταση: **Εν αρχή ην η Συνείδηση, δηλαδή η επίγνωση των πάντων και του καθετί.** Απ' αυτή την επίγνωση αναγκαστικά ξεκινάμε, γιατί άλλη αφετηρία δεν έχουμε. Σ'αυτό συμφωνούν, νομίζω, οι πάντες, απ' τον Καρτέσιο ως τον πρώτο κι από κει στον τελευταίο επιστήμονα της σήμερα: της αύριον, της χθες και της πάλαι ποτέ. Όλοι κατ'ανάγκη αρχίζουμε απ' την επίγνωση του άλφα ή βήτα φαινομένου και μετά αποζητούμε να μάθουμε τη φύση του, να δούμε αν μπορούμε να το προβλέψουμε, να το

αναπαράγουμε, να το εντάξουμε σε κάποιο θεωρητικό πλαίσιο που το εξηγεί-πράγμα που σημαίνει ότι η πρόταση είναι τω όντι έγκυρη, δηλαδή όχι μόνο φαινομενολογικά, αλλά και λογικά έγκυρη, στο μέτρο που εκφράζει μια λογική αναγκαιότητα. Όσο για τα φαινόμενα: εδώ ονομάζω *φαινόμενο* κάθε αντικείμενο της επίγνωσης κάθε πράγμα που βιώνω-γιατί το καθετί μού φαίνεται, μου φανερώνεται. Έτσι έχω λοιπόν (κι έχουμε) επίγνωση

του κάθε μας πονόδοντου
των οραμάτων μας
των ιδεών μας
των συναισθημάτων μας
αλλά και των πραγμάτων του κόσμου πέρα κι έξω από μας:
καρέκλες
σπίτια
φωνές, φώτα, παράθυρα, θάλασσες και πάει λέγοντας.

Κι αν τύχει κι επισκεφτούμε και κανένα χειρουργείο καμιά φορά, βλέπουμε κι εγκεφάλους. Και με κανα-δυο καθρέφτες είναι εφικτή για τον άνθρωπο-το χειρουργούμενο, εν πάσει περιπτώσει-να δει ως αντικείμενο του έξω κόσμου και τον ίδιο του τον εγκέφαλο.

Τώρα αν προσέξουμε λίγο, θα διαπιστώσουμε ότι τα φαινόμενα αυτά, τα περιεχόμενα του συνειδέναι, τ'αντικείμενα της επιγνώσεώς μας έχουν, μεταξύ άλλων γνωρισμάτων, τα οποία εδώ δε μας αφορούν, και τα εξής δύο, τα οποία μας ενδιαφέρουν άμεσα. Θα πω το ένα *εσωτερικότητα* (ακόμα δεν έχω καταφέρει να βρω πιο δόκιμο όρο) και τ'άλλο *εξωτερικότητα*. Κάποια φαινόμενα έχουν απειροελάχιστη εξωτερικότητα και μέγιστο βαθμό εσωτερικότητας. Παράδειγμα: οι αφηρημένες έννοιες (είπαμε κι αυτές είναι φαινόμενα, καθότι αντικείμενα της επιγνώσεως-ή περιεχόμενα του συνειδέναι). Οι αφηρημένες, λοιπόν, έννοιες-η έννοια «*δίκαιο*», φερ'ειπείν, ένα αντικείμενο νοητό, έχει στο έπακρο εσωτερικότητα. Είναι μέσα μας-όπου μέσα μας δεν πάει να πει ούτε βέβαια στο στομάχι μας, αλλά ούτε και στον εγκέφαλό μας.

Ναι, σύμφωνα, ενδέχεται ο εγκέφαλός μας να το παράγει -αυτό, άλλωστε, είναι το υπό συζήτηση θέμα -αυτό είναι το ζητούμενο. Αλλά επειδή λήψις του ζητουμένου τυχαίνει να είναι λογική ατασθαλία, ας μην το λάβουμε, προς το παρόν αυτό το

ζητούμενο και βλέπουμε αργότερα αν προκύψει ως συμπέρασμα. Και τότε το λαβαίνουμε και το μεταλαβαίνουμε. Όσο για τώρα, ας αφήσουμε το «δίκαιο» κι άλλες τέτοιες έννοιες-ξέρω γω...την έννοια $\sqrt{2}$, την έννοια, *κίνηση*, την έννοια *γωνία* κ.λπ., όλα, εν ολίγοις, τα νοητά να παραμένουν μέσα εκεί όπου φαίνονται ότι υπάρχουν. Μέσα στο νου μας ή μες στη συνειδήσή μας, μέσα μας, αλλά όχι μέσα στο αισθητό μας σώμα.

Αλλά ακόμα κι αυτά τα ΝΟΗΤΑ καίτοι αναπόσπαστα συστατικά του είναι μας έχουν και κάποια-απειροελάχιστα ίσως-αλλά κάποια, τέλος πάντων, δόση εξωτερικότητας-ίσως όταν εννοώ «δίκαιο» να βιώνω κάποιες φευγαλέες παραστάσεις εξωτερικών αισθητών πραγμάτων-το ειρηνοδικείο εδώ δίπλα-ας πούμε-που εμπλουτίζουν το νόημα *δίκαιο*. Ίσως χωρίς συγκεκριμένα παραδείγματα να μη δημιουργούνται ή να μην ανακαλούνται οι αφηρημένες έννοιες. Αλλά αυτό είναι ένα θέμα όχι και τόσο κεντρικό γι' αυτήν εδώ την κουβέντα.

Στον αντίποδα των αφηρημένων εννοιών έχουμε τα φαινόμενα που διέπονται σχεδόν κατ'αποκλειστικότητα από εξωτερικότητα, όπως το αισθητό ειρηνοδικείο εδώ δίπλα ή εσείς εδώ μέσα. Είστε όλοι έξω από μένα-καίτοι στην καρδιά μου-αλλά ανεξάρτητοι. Δε φαίνεται να υπάρχουν μες στο νου μου, αλλά έξω-αντικείμενα που απαρτίζουν (μαζί βέβαια και με το σώμα μου) τον έξω από μένα κόσμο.

Παρόλα ταύτα, δεν παύετε-εσείς και το ειρηνοδικείο κι όλα τ'άλλα εδώ γύρω-να είστε φαινόμενα, δηλαδή εμπειρίες δικές μου, περιεχόμενα του συνειδέναί μου. Εγώ είμαι που έχω επίγνωση για σας κι αν τύχει και κλείσω αυτιά και μάτια, παύετε να υφίστασθε ως αντικείμενα του συνειδέναί μου. Γι' αυτό και λέω ότι παρόλο που τα αισθητά έχουν στο έπακρο εξωτερικότητα, έχουν και μια μικρή, απειροελάχιστη έστω, δόση εσωτερικότητας. Τώρα, πέρα απ'τα άκρως νοητά και τα άκρως αισθητά, όλα τ'άλλα φαινόμενα μπορούν να ταξιθετηθούν σε μια νοητή σειρά που καθορίζεται από την αναλογία εσωτερικότητας κι εξωτερικότητας που τα χαρακτηρίζει-όπως φαίνεται στο σχήμα.

Δεν υπάρχει λόγος να χρονοτριβήσουμε με τη διευθέτηση των πραγμάτων-των φαινομένων-ίσως είναι έτσι, ίσως λίγο αλλιώς. Αυτό που εδώ χρειάζεται λίγη προσοχή είναι η δεύτερη πρόταση απ'τις τρεις πάνω στις οποίες έχω στηρίξει το προαναγγελθέν συμπέρασμα-η οποία πρόταση λέει: **Τα φαινόμενα όλα απ'άκρη σ'άκρη**

της σειράς, όντας φαινόμενα είναι ομοιογενή, ανήκουν, δηλαδή, όλα στο γένος των φαινομένων.

Ιδέες κι εγκέφαλοι, μ'άλλα λόγια, φαίνεται ότι ανήκουν στο ίδιο γένος πραγμάτων. Η εγκυρότητα, βέβαια, αυτής της προτάσεως είναι μόνο φαινομενολογική. Το θέμα είναι αν η πρόταση έχει και οντολογική εγκυρότητα. Αρχίζουμε, λοιπόν, στο δεξί άκρο της σειράς των φαινομένων. Μαζί με τ'άλλα αισθητά είναι κι οι εγκέφαλοι του καθενός μας, στους οποίους χρεώνουμε την παραγωγή όλων των φαινομένων της σειράς, συμπεριλαμβανομένων και των ίδιων. Και το ερώτημα-άλλη μια φορά- είναι ποια μπορεί να είναι η φύση, η ουσία αυτού του είδους των φαινομένων-των αισθητών, ώστε ένα απ' αυτά (ο «εγκέφαλος») να μπορεί να κάνει τέτοια θαύματα-να παράγει επίγνωση των πάντων και του εαυτού του;

Στο ερώτημα αυτό για τη φύση των αισθητών τριών ειδών απαντήσεις έχουν δοθεί ανά τους αιώνες. Θα σας τις θυμίσω πολύ περιληπτικά και τις τρεις, για να καταλάβετε καλύτερα γιατί αποδέχομαι ως μόνη σωστή την τρίτη. Και, μάλιστα, την προτείνω την τρίτη και τελευταία απ' τις τρεις προτάσεις ή αξιώματα βάσει των οποίων συμπεράνα ότι τα αισθητά όλα είναι μάλλον ομοιογενή παρά ετερογενή των αισθητών. «Είναι» νοείται ομοούσια, κατά πάσα πιθανότητα, κι όχι σίγουρα, διότι εδώ μόνο πιθανολογήματα χωράνε κι όχι αποδείξεις απ' αυτές που μάθαμε στη γεωμετρία.

Λοιπόν, στο ερώτημα «ποια η φύση των αισθητών», η πρώτη απάντηση, η απάντηση του πολύ του κόσμου, αλλά και των λίγων και των διαλεχτών-εννοώ, φυσικά, των συναδέλφων μας-από πολύ παλιά μέχρι περίπου τις μέρες του Νεύτωνα και λίγο μετά, ήταν περίπου αυτή εδώ: Πρώτ' απ' όλα, η εξωτερικότητα των αισθητών δεν είναι τυχαία. Τω όντι τα αισθητά αντικείμενα υπάρχουν ανεξάρτητα από μας που τα αντιλαμβανόμαστε. Είναι αυθύπαρκτα: η ύπαρξή τους δεν εξαρτάται από μας. Η αντίληψή μας δε συγκαταλέγεται μεταξύ των αιτίων της υπάρξεως αυτών των πραγμάτων. Γι' αυτό κι είναι λίγο παράτυπο να τα λέμε *φαινόμενα*. Καλύτερα θα 'ταν να τα λέμε *πράγματα*, γιατί είναι πραγματικά, αληθινά. Κι αν μας «φαίνονται», μας φαίνονται έτσι ακριβώς όπως είναι στην πραγματικότητα. Αν μας φαίνονται σκληρά, ζεστά, τετράγωνα, πράσινα, φωτεινά, βαριά, είναι ακριβώς επειδή τυχαίνει αλήθεια να'ναι

σκληρά, ζεστά, τετράγωνα, πράσινα, φωτεινά, βαριά. Τα πράγματα, λοιπόν, αυτά τα αισθητά είναι αυθύπαρκτα, πραγματικά κι όλες τους οι επιμέρους ιδιότητες είναι αποκλειστικά δικές τους.

Μετά, όλα αυτά τα πράγματα είναι υλικά, λέει η πρώτη απάντηση, φτιαγμένα όλα από το ίδιο υλικό, δηλαδή από τα άτομα του Δημόκριτου, σε διαφορετικούς σχηματισμούς, τα οποία, τέλος, είναι αδρανή, κι αν κινούνται, αλλάζουν θέση ή σχηματισμό (δηλαδή αν αλλοιώνονται) είναι ετεροκίνητα.

Κι αν έλειπε ο Θεός-είπε νομίζω ο Νεύτωνας κι ο Αριστοτέλης και τόσοι άλλοι-αν έλειπε ο Θεός να τα βάλει μπρος να κινούνται και ν'αλλοιώνονται-κι όχι έτσι τυχαία αλλά με τάξη, θα ήταν όλα νεκρά-αδρανή. Έτσι, από μόνα τους θα 'ταν εντελώς αδύνατο (αποφάνθηκαν οι κλασικοί) να φτιάξουν μηχάνημα τέτοιου βαθμού ευταξίας και πολυπλοκότητας όπως ο εγκέφαλος, εφόσον από μόνα τους ούτε έναν πόντο να κινηθούν δε θα μπορούσαν.

Οπότε για να εξηγηθούν τόσο οι τροχιές των άστρων όσο κι εύτακτες, νομοτελείς αλλοιώσεις γενέσεως και φθοράς (π.χ. η σειρά μεταβολών που οδηγεί απ'το σπόρο στο φυτό κι από κει στην ξερή καλαμιά και από κει στο άχυρο και στο χώμα), ένας εξωτερικός απ'αυτά νους και μια εξωτερική απ'αυτά βούληση τα 'βαλε στη σειρά και σε κάποιους συνδυασμούς εμφύσησε πνοή ζωής και σε κάποιους άλλους εμφύσησε και επίγνωση. Μόνο, για λόγους που δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε-ανεξιχνίαστες γαρ αι βουλαί του Κυρίου-εφιλοτέχνησε και τον εγκέφαλο και τον κατέστησε αναγκαία συνθήκη για την έκφανση του νου και της αυτεπιγνώσεως. «Χωρίς εγκέφαλο, δε θα 'χετε νου» είπε. Τον εγκέφαλο, λοιπόν, και τα μάτια σας!

Αυτή, εν ολίγοις, η απάντηση η πρώτη: στο πλαίσιο της, αν είμαστε συνεπείς με τον ορισμό που δίνουμε στην ύλη-κι ο Αριστοτέλης κι ο Νεύτωνας ήταν, τουλάχιστον, συνεπείς-δικαίως, νομίζω, θα 'πρεπε να επικαλεστούμε, όπως κι αυτοί επικαλέστηκαν, το πρώτο κινούν το έξω απ'την ύλη, το Δημιουργό, τον τεχνίτη, δηλαδή, του Πλατωνικού *Τίμαιου*, για να έχουν μια ικανοποιητική εξήγηση για το πώς απ'τα άβουλα, νεκρά σωματίδια προκύπτει ο κόσμος ο μικρός ο Μέγας. Όσο για το γιατί θα 'πρεπε η συνείδηση να φύεται μόνο στο έδαφος του εγκεφάλου, δεν τους παραξένευε όπως τυχόν παραξενεύει εμάς: Για τον ίδιο λόγο, νομίζω, θα 'λεγαν, που ο Θεός έπλασε το καθετί με τον τρόπο που το 'πλασε.

Αυτόν τώρα το μύθο τον αποδεκτό ως απόλυτη αλήθεια απ'τον πολύ τον κόσμο και την κλασική φυσική του χθες, τον έχουμε ονομάσει *Αφελή Ρεαλισμό-Naive Realism*-επί το κομψότερο. Τον λέω *μύθος*, γιατί όλοι μας ξέρουμε πως σίγουρα κάποιες παραδοχές εξ'ων συνίσταται είναι λάθος. Ποιες παραδοχές;

Ακόμα κι απ'την εποχή των βρετανών εμπειριοκρατών ήταν καθαρό και ξάστερο ότι μπορεί μεν να'ναι όλα τα πράγματα του έξω κόσμου φτιαγμένα από άτομα αδρανή, ετεροκίνητα κι αυθύπαρκτα-ανεξάρτητα, δηλαδή, απ'τη συνειδήσή μας (και μην ακούτε τι λέει ο Berkeley-παπάς είναι, παπαδίστικα τα λέει) και ναι, το κάθε άτομο είναι αδιαπέραστο, συμπαγές και καταλαμβάνει χώρο, μες στον οποίο τιποτ'άλλο δε χωράει, αλλά-όλα κι όλα-τα μόρια του νερού της θάλασσας δεν είναι μπλε ούτε η γλύκα της ζάχαρης είναι ιδιότητα των ατόμων που απαρτίζουν τα μόρια της ζάχαρης. Τα χρώματα, οι γεύσεις, ακόμα και τα σχήματα των πραγμάτων είναι προϊόντα αλληλεπιδράσεων μεταξύ κάποιων ειδικά, βέβαια, διευθετημένων ατόμων και μορίων, και κάποιων, επίσης, ειδικά φτιαγμένων αισθητηρίων οργάνων (εγκεφάλων συμπεριλαμβανομένων). Άλλαξε λίγο τα φωτόνια ή το μόριο της ζάχαρης κι ούτε μπλε θα δεις ούτε γλύκα θα γευτείς. Αλλά: άλλαξε, επίσης, λίγο την κατάσταση των αισθητηρίων και πάλι δε θα δεις μπλε κι ο καφές που τον παρήγγειλες βαρύ γλυκό θα σου προκύψει σκέτος.

Υπάρχουν, εν ολίγοις, κάποιες ιδιότητες των πραγμάτων του έξω κόσμου (των φαινομένων μ'εξωτερικότητα) που είναι ίδιον αυτών και ανεξάρτητες ημών των εννοούντων, όπως η αδιαπερατότητα των ατόμων κι η ετεροκινησία τους και κάποιες δευτερεύουσες, όπως το χρώμα, που εξαρτώνται κι από αυτά, αλλά κι απο μας, που είναι, δηλαδή, παράγωγα συμπράξεως του συνειδέναί του νου και της ύλης. Ας σημειωθεί, όμως, εδώ ότι και οι αφελείς και οι μη αφελείς (ή οι λιγότερο αφελείς) ρεαλιστές, απ'τους βρετανούς εμπειριοκράτες έως το 19^ο και τον 20^ο αιώνα, δεν έπαψαν να νιώθουν την ανάγκη της παρουσίας μιας εξωτερικής απ'την ύλη βουλήσεως και ευφυίας, για να εξηγηθεί η κίνηση κι η αλλαγή-και δη οι εύτακτες κινήσεις κι αλλοιώσεις τής, κατά τ'άλλα, αδρανούς ύλης. Αυτή η δεύτερη απάντηση περί της φύσεως της ύλης (ή των καθ' ημάς φαινομένων μ'εξωτερικότητα).

Η τρίτη τώρα απάντηση, η οποία προέκυψε πρόσφατα -απ'τη μετακλασική φυσική -διαφέρει απ'τις δύο προηγούμενες σ'ένα βασικό, αυτό εδώ: καμιά μα καμιά απ'τις ιδιότητες, κανένα απ'τα γνωρίσματα που ορίζουν το όποιο αντικείμενο του έξω

κόσμου (το όποιο φαινόμενο με εξωτερικότητα) δεν ανήκει αποκλειστικά στο αντικείμενο, αλλά όλα, εξαιρουμένου μηδενός, είναι παράγωγα-προϊόντα της αλληλεπίδρασης του αισθάνεσθαι και του νοείν, απ'τη μια μεριά, και ενός ακαθόριστου-πριν την αλληλεπίδραση-«κάτι», απ'την άλλη.

Η ιδέα είναι και πρόσφατη, αλλά και παλιά- σίγουρα όσο παλιά όσο ο Πρωταγόρας ο οποίος σύμφωνα με τα λεγόμενα του Πλάτωνα μαζί με τον Ηράκλειτο και τους Μιλήσιους την κατέστησε ακρογωνιαίο λίθο του πραγματισμού και του σχετικισμού του, περί των οποίων έχω κάνει λόγο στο best seller του Εξάντα «Πλάτωνος ρεόντων έλεγχος».

Και οι αρχαίοι ημών, λοιπόν, και οι πρωτοποριακοί φυσικοί της σήμερα απαντούν στο ερώτημα περι του τι είναι η ύλη, με αρνήσεις και λένε ότι τίποτα απ'ό,τι της αποδίδουμε, μάζα, έκταση στο χώρο, αυθυπαρξία, κινητικότητα κλπ δεν είναι ιδιότητά της αποκλειστική, ίδια, αυθύπαρκτη, αλλά τα πάντα και το καθετί είναι αποτέλεσμα συμπράξεως ενός αστάθμητου πριν τη σύμπραξή του κάτι και ημών των εννοούντων. Αυτό δε το «κάτι» οι αρχαίοι ημών το 'παν ο μεν Αριστοτέλης *ύλη*-από το πρωταρχικό υλικό, την ξυλεία με την οποία διαμορφώνουμε διάφορα πράγματα, ο δε Πλάτωνας *προσήκουσα φορά*).

Καθετί, λοιπόν, που ονομάζουμε ιδιότητα ορίζουσα της ύλης είναι παράγωγο σύμπραξης του συνειδένα και όχι της ύλης, αλλά ενός ΚΑΤΙ. Του λόγου αυτού το αληθές έχει, νομίζω, αποδειχθεί πέραν κάθε αμφιβολίας στο επίπεδο του μικροκόσμου, όπου το ίδιο ακαθόριστο κι αστάθμητο «κάτι» αλληλεπιδρώντας με διαφορετικούς μετρητές κι αισθητήρες (και μετά με μας τους εννοούντας) προκύπτει τώρα ως Δημοκρίτειο σωματίδιο, τώρα ως Ηρακλείτειος ροή, ως κύμα.

Και δεν ξέρω αν έχει πια απομείνει άνθρωπος που ν'αμφιβάλλει ότι και στη μέση διάσταση της εμπειρίας μας, ακόμα και η αδιαπερατότητα του σίδηρου ή της πέτρας ή των σωματιδίων εξ ων συντίθενται, δεν είναι παρά παράγωγο της αλληλεπιδράσεως του «κάτι» με τα χέρια και τα μάτια μας και καθόλου ίδιον-αποκλειστικά της πέτρας ή των σωματιδίων που τη συνιστούν κι ότι αλληλεπιδρώντας με τα χέρια ενός όντος υπο-ατομικών διαστάσεων, θα έπαυε η αδιαπερατότητα να προκύπτει ως ορίζουσα ιδιότητα της φύσεως των αισθητών πραγμάτων.

Τέλος πάντων, υπάρχει δεν υπάρχει άνθρωπος που αμφιβάλλει γι' αυτό το δόγμα της σύγχρονης φυσικής, αλλά και των Μικρασιατών και του Πρωταγόρα, εγώ προτείνω ως τρίτη και τελευταία πρόταση αυτήν εδώ: **Όλες οι ιδιότητες που ορίζουν καθένα κι όλα τα αισθητά, μηδεμιιάς εξαιρουμένης, είναι παράγωγα δυο ισοτίμων αιτιακών παραγόντων-πιο σωστά, δυο ποητικών αιτίων: του ακαθόριστου κάτι και του δεδομένου συνειδέναί_ (δεδομένου, γιατί θα θυμάστε την πρώτη μου πρόταση).**

Δηλαδή, καμιά μα καμιά απ' τις ιδιότητες που λέμε ότι ορίζουν τη φύση της ύλης δεν είναι ιδιότητα της ύλης. Η ύλη, λοιπόν, καθόλου υλική δεν είναι-υλική με την έννοια που, συνήθως, εκφράζουμε με το επίθετο.

Αλλά επειδή το νόημα αυτής της τελευταίας προτάσεως έχει κάτι το πρωταϊκό, κάτι απ' το ύφος και το ήθος του υδραργύρου κι εκεί που νομίζουμε ότι το 'χουμε κάνει κτήμα μας, κάνει έτσι και πάλι μας ξεφεύγει, θα επιμείνω λίγο σ' αυτό εδώ το σημείο. Όταν λέμε ότι ένα πράγμα είναι παράγωγο, γινόμενο, αποτέλεσμα συμπράξεως δυο παραγόντων, εννοούμε διαφορετικά πράγματα, αν ξεχαστούμε και γίνουμε-φτου κι απ' την αρχή-αφελείς ρεαλιστές, κι εντελώς άλλα, αν όντως έχουμε αφομοιώσει κι αποδεχθεί απεριφράστως το σχετικό δόγμα της σύγχρονης επιστήμης και του Πρωταγόρα, δηλαδή την τρίτη πρόταση.

Ο αφελής ρεαλιστής, όταν λέει ότι το τραπέζι αυτό εδώ είναι αποτέλεσμα αλληλεπιδράσεως, εννοεί απλώς τα κάτωθι: τα έχω πει, τα ξαναλέω 1^{ov} το τραπέζι υπάρχει ανεξάρτητα από μένα, κι είναι έτσι ακριβώς όπως μου φαίνεται. Και το παράγωγο, το προϊόν, το γινόμενο αλληλεπιδράσεώς του με μένα τον αντιλήπτορα, είναι απλώς και μόνο το αντίλημά μου (my percept) επί το εναργέστερον-τίποτα πιο πέρα. Ως αντιλήπτορας, ως έχων επίγνωση, όχι μόνο δεν είμαι συνυπεύθυνος για την ύπαρξή του, αλλά δεν είμαι συνυπεύθυνος ούτε καν για το χρώμα του.

Είπαμε, άλλωστε, ότι τα αντικείμενα, στο πλαίσιο του αφελούς ρεαλισμού, όπως και στο πλαίσιο του λιγότερο αφελούς ρεαλισμού της κλασικής φυσικής, είναι αυθύπαρκτα,, ανεξάρτητα, δηλαδή, το'να απ' τ' άλλο κι απ' τον κάθε αντιλήπτορα, όσον αφορά την ύπαρξή τους. Αλλά τι ακριβώς σημαίνει αυτό εδώ το τραπέζι να είναι παράγωγο, προϊόν, γινόμενο, αλλάζει άρδην στο πλαίσιο των μετακλασικών αντιλήψεων στη φυσική και-για τον ίδιο λόγο-στο πλαίσιο της τρίτης προτάσεως που προτείνω. Σ' αυτό το πλαίσιο, αυτό εδώ το τραπέζι δεν υφίσταται από μόνο του. Τώρα, τι υπάρχει

εδώ που εγώ αγγίζω κι εσείς βλέπετε, *τραπέζι* θα το πούμε σε λίγο (αν και το έχουμε αναφέρει ήδη), αλλά 1000% αυτό που αγγίζω κι αυτό που όλοι βλέπουμε είναι κάτι που χωρίς εμάς δεν υπάρχει. Όσο για το τι υπάρχει-θα επανέλθω. Δύσκολο, όμως, ν'αποδεχτούμε κάτι τέτοιο. Εν μέρει, διότι έχουμε επί χιλιετίες διατελέσει αφελείς ρεαλιστές με δίπλωμα. Και συνήθειες αιώνων δεν αποβάλλονται εύκολα. Εν μέρει, επίσης, επειδή οι ιδεαλισμοί όπως αυτός του Berkeley, που τέτοιες κουβέντες μάς τους θυμίζουν, δε συμβαδίζουν-κατά κανόνα-με τα γούστα μας. Ωραία, λοιπόν: *τραπέζι* χωρίς εμάς δεν υπάρχει. Τότε εκεί που η σύμπραξή μας με το αόριστο κάτι γεννά *τραπέζια*, καρέκλες κι εγκεφάλους, τι υπάρχει; Ποια η φύση του ακαθόριστου κάτι;

Ερχόμαστε, λοιπόν, τώρα στα συμπεράσματα: Συμπέρασμα πρώτο: Αποδοχή της τρίτης προτάσεως ότι κάθε αισθητό είναι παράγωγο συμπράξεως του νου και του κάτι, καθιστά τη δεύτερη πρόταση οντολογικά έγκυρη. Τα φαινόμενα όλης της σειράς, από νοητά, ιδέες μέχρι *τραπέζια* και καρέκλες δε φαίνονται μόνο ομοιογενή, αλλά είναι ομοιογενή, δεδομένου ότι όχι μόνο φαίνονται να 'ναι, αλλά, τω όντι, είναι παράγωγα συμπράξεως του νου και του κάτι. Τα αισθητά, λοιπόν, συγγενεύουν με τα νοητά ως προς τους αιτιακούς τους παράγοντες. Κι όχι μόνον.

Συμπέρασμα δεύτερο: σύμφωνα με πάλι την τρίτη πρόταση, ότι τα νοητά και τα αισθητά που τώρα μας ενδιαφέρουν είναι παράγωγα, προϊόντα συμπράξεως ημών και του κάτι, το κάτι, κατ'ανάγκη, δεν έχει από μόνο του καμιά ιδιότητα απολύτως. Καμιά απ' τις ιδιότητες που αντιλαμβανόμαστε με τα μάτια και τ'αυτιά και τα χέρια μας και καμιά απ' αυτές που μετράνε οι φυσικοί με τα όργανά τους: Καμιά εμπειρικός επαληθεύσιμη ιδιότητα. Ας θυμηθούμε εδώ, παρεμπιπτόντως, ότι τόσο οι πρωτοποριακοί της Κοπεγχάγης όσο κι ο τελευταίος Μοϊκανός των κλασικών αντιλήψεων, ο Einstein, έθεσαν ως κριτήριο υπάρξεως οποιουδήποτε πράγματος τη δυνατότητα να επαληθευτεί εμπειρικά, να γίνει αισθητό από τους μετρητές και τους αισθητήρες, πράγμα που έχω αναφέρει και τις συνέπειες του οποίου έχω δείξει, πάλι στο «Ρεόντων έλεγχος», το best seller που 'λεγα, δηλαδή.

Συμπέρασμα δεύτερο, λοιπόν -αρνητικό: Αυτό που πρέπει, για να μην μπερδευόμαστε, να το λέμε *αισθητό* αλλά που το λέμε *ύλη*, δεν έχει από μόνο του και χωρίς εμάς, τα αισθητήριά μας (στα οποία συγκαταλέγονται και οι προεκτάσεις των αισθητηρίων μας, τα διάφορα επιστημονικά όργανα) και, προπαντός, το νου μας, τη

δύναμη να έχουμε επίγνωση, χωρίς εμάς, λοιπόν, δεν έχει καμιά απ' τις ορίζουσες ιδιότητες. Μόνο με τη σύμπραξη του συνειδένα και του κάτι προκύπτει το όποιο αντικείμενο.

Απ' την άλλη, όμως, μεριά, καθόλου δεν έπεται ότι το κάτι είναι ένα τίποτα, ένα απλό αποκύημα του νου μας, που έλεγε ο επίσκοπος, αλλά που-κι αυτό αν δεν είναι ειρωνικό-επίσης προκύπτει απ' την αποδοχή του εμπειρικού κριτηρίου υπάρξεως του Bohr και του Einstein. Αλλά, μην έχοντας αποδεχτεί αυτό το κριτήριο, αυτό που έπεται απ' τις τρεις προτάσεις είναι μόνον ότι το «κάτι» δεν είναι τίποτα συγκεκριμένο πριν συμπράξει-τίποτα χειροπιαστό, αισθητό. Το κατι ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΥΛΙΚΟ, ΧΕΙΡΟΠΙΑΣΤΟ. ΜΟΝΟΝ ΤΑ ΑΙΣΘΗΤΑ ΤΑ ΠΑΡΑΓΩΓΑ ΤΗΣ ΣΥΜΠΡΑΞΗΣ ΤΟΥ ΜΕ ΤΟ ΝΟΥ ΕΙΝΑΙ ΧΕΙΡΟΠΙΑΣΤΑ.

Ερώτημα, λοιπόν: Τι είναι δυνατό να του κατηγορήσουμε αυτού του κάτι; Τι ιδιότητες δικαιολογείται να του προσάψουμε που αν και δεν είναι δυνατό να τις πιστοποιήσουμε μέσω πειραματικών αποδείξεων, μέσω αισθητήρων τεχνητών τε και φυσιολογικών, μπορούμε, ωστόσο, να τις αποδεχτούμε ως αιτήματα λογικά; **Ως λογικές αναγκαιότητες!**

Τρία τινά:

1^{ov} ύπαρξη: Η πρόταση νούμερο 3 ότι παν αισθητό προκύπτει απ' τη σύμπραξη δυο παραγόντων ένας εκ των οποίων είναι το συνειδένα, δε θα έχει νόημα, αν δεν υπάρχει τίποτα με το οποίο να συμπράξει το συνειδένα. Εκτός κι αν αρχίσουμε τις αφελείς σοφιστείες τύπου το συνειδένα συμπράττει με το τίποτα, με το μηδέν, με το μη υπαρκτό, κι ex nihilo συν εκ του συνειδένα προκύψουν τραπέζια, καρέκλες κι άστρα.

Λογική αναγκαιότητα, λοιπόν, να κατηγορήσουμε στο κάτι Υπαρξη (πράγμα που, θυμάστε, είναι δεδομένο στην περίπτωση του συνειδένα- αυτή ήταν η ουσία της πρώτης προτάσεως).

2^{ov}: Για να εξηγηθεί το γεγονός ότι κάθε φορά που αλληλεπιδρώ με αυτό εκεί το κάτι, προκύπτει παράθυρο και κάθε φορά που αλληλεπιδρώ με τ' αποκεί κάτι, προκύπτει ο ίδιος τοίχος, δυο τινά θα μπορούσαν να συμβαίνουν: Ή το αστάθμητο κάτι ενέχει κάποια **διαχρονική σταθερότητα** - παραμένει σε γενικές γραμμές αμετάβλητο, τουλάχιστο βραχυπρόθεσμα, ή καθώς αυτό αλλάζει, τα αισθητήριά μου αλλάζουν κι αυτά αντισταθμιστικά, όμως, έτσι ώστε να εξουδετερώνουν την αλλαγή του κάτι, για να

προκύψει η σταθερότητα του αισθητού -του αισθητού παράθυρου ή του αισθητού τοίχου. Επειδή η δεύτερη εκδοχή δημιουργεί άλλα ερωτηματικά αναπάντητα (π.χ. για ποιο λόγο και πώς γίνεται αυτό χωρίς να κολλάει η βελόνα και μιας κι εστιάζεσαι στην πόρτα την κλειστή να μην μπορείς να τη δεις ως ανοιχτή, όταν ανοίξει-κι άλλα τέτοια), θεωρώ την πρώτη εκδοχή ως πολύ πιθανότερη και προτείνω ως λογικό αίτημα την αποδοχή της σταθερότητας ως κατηγορήμα του «κάτι»-πράγμα που, σαφώς, είναι, επίσης, βασικό γνώρισμα του νου: η διαχρονικότητα των εννοιών, για παράδειγμα.

3^{ον}: Για να εξηγηθεί το γεγονός ότι τα αισθητά κινούνται-μετακινούνται και μεταβάλλονται-ή θα πρέπει να δεχτούμε ότι το αόριστο κάτι ενέχει και μεταβλητότητα ή ότι στα αισθητήριά μου συμβαίνουν αντισταθμιστικές μεταβολές, έτσι ώστε να προκύψουν οι αισθητές κινήσεις. Και για τον ίδιο λόγο όπως πριν δέχομαι ως λογικότερο αίτημα ότι το «κάτι» ενέχει **κινητικότητα και μεταβλητότητα** -πράγμα που, επίσης, χαρακτηρίζει τα νοητά, το συνειδέναι.

Τώρα, έχοντας αποδεχτεί ότι το αόριστο κάτι ενέχει κινητικότητα κι ότι, δηλαδή, οι κινήσεις κι οι μεταβολές των αισθητών πραγμάτων δεν οφείλονται αποκλειστικά στο συνειδέναι, ούτε είναι μόνον παράγωγα της αλληλεπιδράσεως, μπορούμε να πάμε ακόμα ένα βήμα: Να μάθουμε κάτι ακόμα για το αστάθμητο «κάτι»:

Κινήσεων είδη υπάρχουν πολλά, αλλά γένη δύο: Γένος πρώτο: τυχαίες κινήσεις. Τυχαίες μετακινήσεις στο χώρο ή τυχαίες αλλαγές. Η τυχειότητα δεν μπορεί να εξηγηθεί περαιτέρω, γι' αυτό οι τυχαίες κινήσεις κι οι μεταβολές δε διαχωρίζονται σε είδη, καθότι ειδοποιοί διαφορές δε νοούνται στο πλαίσιο της απόλυτης τυχειότητας κι απροσδιοριστίας. Και το μόνο που μπορούμε, λογικά, να αναζητήσουμε στην περίπτωση των τυχαίων κινήσεων και μεταβολών είναι το ποιητικό τους αίτιο: ή κάτι έξω απ'το αόριστο «κάτι» το σπρώχνει να κινείται και να μεταβάλλεται όπως τύχει, ή το «κάτι» ενέχει κινητικότητα και μεταβλητότητα, όπως το συνειδέναι.

Το άλλο γένος κινήσεων και μεταβολών είναι το γένος των τακτικών, του οποίου υπάρχουν πολλά και ποικίλα είδη, όπως οι τροχιές των ηλεκτρονίων και των άστρων, όπως η γένεση-π.χ. η εμβρυογένεση, όπου η ευταξία, η αντι-τυχειότητα είναι αφάνταστα μεγάλη. Και αυτό, το γένος των κινήσεων, όπως το προηγούμενο, προϋποθέτει ποιητικό αίτιο και για την απαρχή του, αλλά και για την ευταξία που το χαρακτηρίζει. Για το

πρώτο, το ξεκίνημά του, θα μπορούσαμε να πούμε-όπως και προηγουμένως -ότι είναι κατηγορημα του «κάτι», χωρίς μεγάλο κίνδυνο.

Για την ευταξία, όμως; Θα μπορούσαμε να πούμε ότι το αόριστο κάτι ενέχει ευταξία όπως η λογική μας; Νομίζω θα μπορούσαμε, για τον εξής λόγο: για να εξηγηθεί η αισθητή ευταξία των αισθητών, ή το «κάτι» κινείται (ή μεταβάλλεται) από μόνο του ευτάκτως ή η ευταξία προκύπτει από αντισταθμιστικές κινήσεις και μεταβολές του συνειδέναι-πράγμα που προσκρούει στα λογικά προβλήματα στα οποία μόλις αναφέρθηκα.

Στην προκειμένη περίπτωση, δεδομένου πάντα ότι η αισθητή ευταξία είναι παράγωγο του νου και του κάτι, εάν το κάτι κινείται πάντα τυχαία, η αισθητή τάξη θα είναι, αναγκαστικά, αποτέλεσμα αντισταθμιστικών κινήσεων του συνειδέναι, αλλά ο,τιδήποτε αντισταθμιστικό του τυχαίου και να υποθέσουμε, θα'ναι, κατ'ανάγκη, τυχαίο και είναι, λογικά, αδύνατο να δούμε πώς απ'την αλληλεπίδραση δυο τυχαίων κινήσεων τυχαίνει και προκύπτει η νομοτελής τροχιά του πλανήτη τάδε ή αλυσίδα των ηλεκτροχημικών συμβάντων απ'την οποία προκύπτει εγκέφαλος, νύχι, μαλλιά, αιμοσφαιρίνη, το καθένα στη θέση του και χρονικώς και τοπολογικώς εννοουμένη.

Θα μπορούσαμε, βέβαια, να πούμε αυθαίρετα «ναι, μωρέ, έτσι γίνεται από το χάος τάξη -τ'απέδειξε, άλλωστε, κι ο Prigogine». Όχι ακριβώς. Τιποτα τέτοιο δεν έδειξε ο Prigogine. Το μόνο που 'κανε είναι να δείξει ότι ευταξία μπορεί να προκύψει από φαινομενική τυχειότητα, γιατί, όμως, και προπάντων πώς, καθόλου δεν το εξήγησε. Επανέρχομαι.

Έχουμε επιλογή εδώ: Διαλέγουμε: πρώτη εκδοχή: τυχειότητα αλληλεπιδρώντας με τυχειότητα δημιουργεί τα διάφορα είδη αισθητής ευταξίας, ή εκδοχή δεύτερη: το αστάθμητο «κάτι» ενέχει, όπως και ο νους, τη δυνατότητα της ευταξίας. Νομίζω πως η δεύτερη εκδοχή είναι και η μόνη που αλήθεια υπάρχει, δεδομένου ότι η πρώτη είναι απλώς έκφραση ενός παραλογισμού ή μιας, «ελέω Θεού», μάλλον ελέω της θεάς τύχης, αυθαιρεσίας.

Παρεμπιπτόντως, εδώ δε χρειάζεται ν' ασχοληθούμε με το αν η αρχική ώθηση του κάτι και του συνειδέναι είναι ίδιον αυτών ή προήλθαν από κάποιο πρώτο κινούν. Για την τρέχουσα συζήτηση, αρκεί η παραδοχή ότι και η συνείδηση αλλά και το ακαθόριστο, κατά τ' άλλα, «κάτι» ενέχουν ευταξία και κινητικότητα. (Επίσης, το γεγονός ότι

διαθέτουμε εξισώσεις οι οποίες περιγράφουν τις εύτακτες αισθητές κινήσεις και μεταβολές δε σημαίνει ότι έχουμε κι εξήγηση για τη γένεση των κινήσεων και των μεταβολών ούτε για τη γένεση της ευταξίας και τι μπορεί η ευταξία να εξυπηρετεί. Οι εξισώσεις απλώς περιγράφουν το τι γίνεται. Είναι ένα είδος συνοπτικής ιστορίας επαναλαμβανόμενων φαινομένων. Κλείνω παρένθεση).

Ποια, λοιπόν, η φύση, η ουσία των αισθητών (τραπεζιών, μολυβιών, μικροβίων κι εγκεφάλων); 1^{ov}: Είναι του ιδίου γένους όπως τα νοητά, δεδομένου ότι είναι παράγωγα των ίδιων παραγόντων. 2^{ov}: Όλες τους οι αισθητές ή οι εμπειρικά επαληθεύσιμες ιδιότητες, όλες ανεξαιρέτως είναι γεννήματα του νου και του ακαθόριστου «κάτι».

Το ακαθόριστο «κάτι» από μόνο του δεν έχει έκταση, δεν έχει βάρος, δεν έχει θετικά ή αρνητικά φορτία, ούτε μάζα, ούτε χρώμα, ούτε οποιαδήποτε άλλη ιδιότητα της συμβατικώς εννοούμενης ύλης. Το ακαθόριστο κάτι ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΥΛΙΚΟ-ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΧΕΙΡΟΠΙΑΣΤΟ.

Αντιθέτως, το ακαθόριστο «κάτι» πιστεύουμε, αιτούμε, καλύτερα, να έχει κάποιες μη εμπειρικά επαληθεύσιμες ιδιότητες που τυχαίνει να είναι ακριβώς οι ίδιες που χαρακτηρίζουν το συνειδέναι. Ύπαρξη πρώτα, δυνατότητα διαχρονικής σταθερότητας μετά (έτσι όπως έχουν οι λογικές σχέσεις), κινητικότητα κατόπιν κι ευταξία-όπως η νόηση. Κατά πάσα πιθανότητα, λοιπόν, κι ελλείψει αντενδείξεων, λογικό είναι να πούμε ότι αυτό το κάτι απ' το οποίο προκύπτουν πάντα τα αισθητά είναι μάλλον όμοιο με το παρά άρδην ανόμοιο νου.

Τώρα, βέβαια, ενδέχεται τα παραπάνω λογικά αιτήματα να έχουν αντίκρουσμα ή να μην έχουν. Εάν έχουν, το «κάτι» παραμένει υπαρκτό, ανεξαρτήτως του ενός και τ' άλλου συγκεκριμένου συνειδέναι και, μάλιστα, το κάτι αυτό ενέχει κινητικότητα κι ευταξία, όπως ο νους. Εάν δεν έχουν αντίκρουσμα, τότε όλα τα αισθητά είναι αποκύημα του νου κι ο επίσκοπος έχει τελικά δίκιο.

Θεωρώ πολύ πιθανότερο ότι τα λογικά αιτήματα έχουν αντίκρουσμα, κι ότι ο επίσκοπος δεν είχε δίκιο. Και το θεωρώ πιθανότερο, γιατί αν δεν είναι, αν τα λογικά αιτήματα δεν έχουν εγκυρότητα, τότε χάνουμε τον καιρό μας μιλώντας, διότι τότε τίποτα απολύτως δεν έχει νόημα.

Μένει, λοιπόν, να εξηγηθεί πώς από μια πιθανώς ομοούσια του νου ή του συνειδέναι ύλη, προκύπτει ο κάθε εγκεφαλος, ο οποίος, κατά πάσα πιθανότητα, παράγει

τον κάθε συγκεκριμένο νου που απ' την αλληλεπίδρασή του με τα διάφορα κάτι παράγει όλους τους αισθητούς εγκεφάλους και μαζί τους και τον εγκέφαλο από τον οποίο προέρχεται.

Αλλά, για να 'χω κάτι να πω και του χρόνου, θα σταματήσω εδώ, επαναλαμβάνοντας, όμως, εμφατικά, ότι αφού η ύλη (δηλαδή, το αόριστο κάτι) δεν είναι το εκ διαμέτρου αντίθετο, φύσει διάφορο του συνειδέναι, το τυχόν παραγωγικό πρότυπο για το πώς ο εγκέφαλος παράγει νου θα γινόταν πιστευτό, ΟΠΕΡ ΕΔΕΙ ΔΕΙΞΑΙ, αν κι όχι τελεσίδικα!